
**МЕТОДОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ТА ПРЕДМЕТ
ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ**

УДК 330.1

В. В. Радченко, к.е. н., доцент,
професор кафедри економічної теорії,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, м. Київ

**НАУКОВІ ОСНОВИ ПАРАДИГМАЛЬНОГО ОНОВЛЕННЯ
ПРЕДМЕТА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ**

АНОТАЦІЯ. У статті обґрунтовано необхідність оновлення предмета економічної теорії на основі нової, постнеокласичної парадигми. Розглянуто чинники, що в сучасних умовах зумовлюють відмінності в поглядах на предмет економічної теорії. Сформульовано методологічні підходи, які мають забезпечити істинність висновків щодо змісту нової парадигми економічної теорії.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: предмет економічної теорії, парадигма економічної теорії, неокласична парадигма економічної теорії, постнеокласична парадигма економічної теорії.

АННОТАЦИЯ. В статье обосновывается необходимость обновления предмета экономической теории на основе новой, постнеоклассической парадигмы. Рассматриваются факторы, что в современных условиях определяют различия во взглядах на предмет экономической теории. Формулируются методологические подходы, которые должны обеспечить истинность выводов относительно содержания новой парадигмы экономической теории.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: предмет экономической теории, парадигма экономической теории, неоклассическая парадигма экономической теории, постнеоклассическая парадигма экономической теории.

ANNOTATION. In the article the need to update the object of economic theory based on the new paradigm postneoklasychnoyi. Consider factors that nowadays cause differences of opinion on the subject of economics. Formulated methodological approaches that

should ensure the truth of conclusions about the content of a new paradigm of economic theory.

KEYWORDS: subject of economic theory, paradigm of economic theory, neoclassical economics paradigm, postneoklasyczna paradigm of economic theory.

Постановка проблеми. В умовах глобальних трансформаційних процесів, що охопили світове господарство, різко зростає значення економічної теорії в господарському житті суспільств, держав та окремих громадян, що відображає посилення ролі економічних знань у творчій діяльності людства. Очевидним є те, що появились глибокі якісні зміни в економічних умовах життя людей, які не тільки розширюють кількісні параметри використання економічної теорії, а й створюють нові поштовхи для її розвитку, нового осмислення змісту її предмета на основі його парадигмального оновлення, тобто формування нової парадигми. До цього додамо ще й таке: мало є наук, предмет яких так вільно інтерпретується багатьма школами, окремими науковцями і освітянами. Існують різноманітні підходи до тлумачення одних і тих же економічних явищ, що свідчить про відсутність єдності висновків щодо форм і способів економічного життя суспільств.

Отже, нині існує як глибока потреба у подальшому дослідженні змісту предмета економічної теорії на основі нової парадигми, так і значні труднощі в реалізації цього завдання та досягненні дійсно наукових результатів.

Особливу потребу в розвитку економічної теорії і, зокрема, її методології і змісту має Україна. Пояснюється це трьома обставинами. По-перше, в Україні ще не розв'язано основне завдання перехідного періоду — формування «власної» економічної системи, здатної забезпечувати ефективну організацію економічного життя. По-друге, економіка України ще не пододала соціально-економічного відставання, викликаного причинами трансформації однієї соціально-економічної системи в іншу та світовою кризою 2008–2009 років, що ускладнює проблему обґрунтування адекватності нової системи. По-третє, в Україні сформувалася ситуація недооцінки економічної науки. В економічній політиці і практиці ми спостерігаємо багаточисельні відхилення від вимог економічних законів при прийнятті трансформаційних рішень. Наприклад, при перебудові аграрного сектора економіки, створенні національної структури господарства, підписанні документів про вступ у СОТ, в яких, як виявилось, незахищеними залишилися інтереси національних виробників, тощо.

Низька затребуваність економічної теорії проявляється і в освітній сфері. Найбільш болючим стало рішення Міністерства освіти і науки, згідно з яким курс «Основи економічної теорії» виключений із числа нормативних предметів блоку гуманітарних дисциплін державного стандарту всіх неекономічних спеціальностей, підготовку яких здійснюють ВНЗ України. Необґрунтованим також є рішення, згідно якого предмет «Економіка» виключений з числа предметів зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) випускників загальноосвітніх навчальних закладів, що негативно позначилося на якості шкільної економічної освіти.

Аналіз останніх публікацій і досліджень, нерозв'язана частина проблеми. Пошук і обґрунтування предмета економічної теорії — це проблема існування самої економічної науки. Вона не має закінченості. Проте її розвиток наповнює науку новою якістю, відображує глибокі перевороти у формах і способах економічного життя людей, є основою формування найбільш адекватних, а тому і ефективних соціально-економічних моделей організації суспільств.

Наукові уявлення про економіку зародилися ще у глибокій древності (Ксенофонт, Арістотель). Великий внесок у становлення і розвиток предмета економічної теорії внесли А. Монкретьєн, А. Сміт, Джон Мілль, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. М. Кейнс, П. Самуельсон та інші фундатори (послідовники) економічних шкіл. Серед представників української науки XIX–XX ст. проблема предмета і метода економічної науки (політекономії) досліджувалась у працях Д.І. Піхна, М.І. Туган-Барановського, О.М. Миклашевського, Л.В. Федоровича, В.Я. Железнова, М.М. Вольського, Р.М. Орженцького та ін.

Проблема змісту предмета економічної теорії досить яскраво прослідковується в працях з історії економічних учень. Із останніх видань у цій галузі особливої уваги заслуговують праця М. Блауга [1], фундаментальний підручник з історії економічних учень, виданий у Києві (2004 р.) за редакцією В.Д. Базиловича [2], навчальний посібник з історії економічних учень П.І. Юхименка та П.М. Леоненка [3].

У XX столітті формування поглядів на предмет економічної теорії здійснюється під впливом неокласичних теорій, інституціоналізму та неінституціоналізму. У Радянському Союзі та інших соціалістичних країнах утверджувалась марксистсько-ленінська парадигма економічної теорії (політекономії) [4].

Глибокі методологічні дослідження проблеми змісту предмета економічної теорії в сучасних умовах здійснили українські вчені:

В. Базилевич [5], А. Гальчинський [6], П. Єщенко і А. Арсеєнко [7], Ю. Зайцев і В. Савчук [8], В. Геєць [9], Н. Гражевська [10], А. Чухно [11] та ін. Цікавий методологічний підхід до дослідження предмета економічної теорії закладено в спробі синтезувати (у навчальному посібнику) економічну історію та історію економічної думки, здійснену вченими Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана під керівництвом С. Степаненка [12].

Особливої уваги заслуговує методологічний підхід до з'ясування змісту предмета економічної теорії (політекономії) в межах однієї країни — України, здійснений проф. О. Гошем, у якому він поєднує загальноцивілізаційний і формаційний підходи в єдиний історичний контекст розвитку українського суспільства, починаючи з первісного ладу [13]. У своєму дослідженні автор застосував концепцію предмета економічної теорії в широкому розумінні.

Проблема предмета економічної теорії піднімається науковцями України протягом всього перехідного періоду в зв'язку з пошуком ефективної моделі створення в країні нової економічної системи. Актуальними є дослідження А. Гриценка, Т. Ковальчука, А. Маслова, С. Мочерного, М. Довбенка, О. Мельника, Ю. Пахомова, В. Тарасевича, А. Філіпенка та ін.

Не дивлячись на те, що економічна теорія має величезний досвід самопізнання і нагромадила значне число альтернатив, які пояснюють її зміст, на сьогодні, як відзначає багато науковців, вона знаходиться у глибокій кризі [6, 34–35]. При цьому дослідники вказують на глибину цієї кризи, яка зачіпає методологію і методику аналізу.

Нині мова йде про створення нової парадигми економічної теорії, що означає, з одного боку, обґрунтування її нового змісту, а з іншого, перехід до нової методології дослідження та методів аналізу.

Метою нашого дослідження є обґрунтування наукових основ парадигмального оновлення предмета економічної теорії в контексті завдань, що розв'язуються в транзитивній економіці України.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання про наукові основи парадигмального оновлення предмета економічної теорії, в першу чергу потрібно з'ясувати, яким чином формуються сучасні уявлення про нього. Доводиться відзначати, що з цього приводу існують значні відмінності. Зумовлюється це різними причинами. Головна з них має об'єктивне походження і пов'я-

зується з розвитком (еволюцією) самого об'єкта та предмета науки. Адже наука, виконуючи пізнавальну функцію, не завжди в змозі своєчасно відобразити всі об'єктивні зміни в реальній дійсності і часом продовжує оперувати старими поняттями і категоріями. Це проблема складності пізнання, що проявляється у відставанні пізнання від динаміки реальних якісних змін у економічному розвитку. Так, до цього часу перебільшується значення неокласичної парадигми економічного розвитку, економічною базою виникнення якої є дрібне товарне виробництво, хоча розвиток світової економіки останніх десятиліть ХХ століття і початку ХХІ століття переконливо показує, що побудована на принципах цієї парадигми ліберальна модель давно вже себе вичерпала, що зараз вона насаджується певними економічними силами світу насамперед з метою власного збагачення і продовження часу панівного становища. Те, що економічна теорія до цього часу знаходиться в полоні неокласичної парадигми, є гальмом економічного прогресу. В цьому відношенні не можна не відзначити велику стратегічну помилку України, яка здійснює трансформаційні перетворення на принципах ліберальної моделі, завівши в глухий кут свою економічну і соціальну сфери.

Проте значне спотворення змісту предмета економічної теорії виникає з причин суб'єктивного характеру, неповного чи поверхового аналізу даних науки, порушення принципів наукового дослідження тощо. Сьогодні можна виділити такі методологічні похибки, які, на нашу думку, заважають утвердженню наукового підходу визначення предмета економічної теорії:

- змішування категорій «предмет» і «об'єкт» економічної теорії;
- інтерпретація глибоких змін в об'єкті економічної науки — економіці як основи для втрати економічною теорією своєї предметної ознаки (хоча мова може йти лише про нові якості у змісті предмета);
- недостатнє врахування принципу детермінізму в дослідженні економічних процесів, внаслідок чого пропонуються довільні конструкції суспільно-економічних явищ, що змінює зміст економічної теорії;
- виключення із змісту предмета економічних інтересів, підміна їх психологічними мотивами;
- зведення економічних відносин до функціональних форм, гіперболізація менеджменту та маркетингу;
- ототожнення реальних економічних відносин з правовими, що особливо негативно позначається на з'ясуванні економічного

змісту відносин власності, коли із аналізу випадають питання про дійсні джерела багатства суспільства та окремих соціальних груп;

- порушення в економічних дослідженнях принципу історизму;
- абсолютизація методу еkleктики, що унеможливує реалізацію принципу науковості у з'ясуванні змісту і еволюції соціально-економічних процесів;
- механічне перенесення ознак розвинутої ринкової економіки на перехідну економіку (в тому числі України).

Як наслідок значної розбіжності у методологічних підходах до визначення предмета економічної теорії в літературі спостерігається, відповідно, і велика кількість його визначень. Так, П. Самуельсон і В. Нордхаус, підкреслюючи, що за останні 30 років область економіки розширилась, проводять вісім розповсюджених визначень предмета [14, с. 48]. А. Дзюбик і О. Ривак у посібнику «Основи економічної теорії» (1994 р.) проводять аж тринадцять визначень економічної теорії. При цьому вони пишуть: «Цей перелік досить великий і його можна продовжити ще...» [15, с. 5–6]. У нас виникає питання: якими критеріями користуються науковці, якщо одна і та ж сама наука в даний момент має стільки визначень? Очевидно, що ці визначення фіксують уже не що інше, як невизначеність предмета. Ще далі в цьому відношенні пішла Е.Б. Мостовая, яка в курсі лекцій «Основы экономической теории» (1997) відзначила, що предмет економічної теорії є «подвижным», «обладает свойством исчезать из поля зрения исследователя» [16, с. 10].

Однак, не дивлячись на таку широку палітру визначень предмета економічної теорії, у цій проблемі існує і зворотна течія, яку можна назвати інтегративною. Частина вітчизняних вчених робить спробу об'єднати західну економічну думку і погляди сучасних учених-економістів [4, с. 17]. Поширеною стала політекономічна трактовка предмета економічної теорії: «предметом економічної теорії в її політекономічному аспекті є вивчення виробничих відносин в їх взаємодії з продуктивними силами та організацією управління господарським процесом і системи ефективного ведення господарства як чинників суспільного багатства» [18, с. 17].

З'ясування предмета економічної теорії має спиратися на методологічні підходи, які забезпечують істинність дослідження і зроблених висновків. Такими підходами, як ми вважаємо, є:

- глибоке знання і чітке окреслення історичного змісту об'єкта економічної теорії;

- визначення предмета економічної теорії на основі всіх змін, що відбуваються в історичному процесі розвитку її об'єкта;
- врахування принципу детермінізму при визначенні і характеристик предмета економічної теорії, насамперед логічного зв'язку «об'єкт» → «предмет» (а не «предмет» → «об'єкт»);
- виявлення внутрішньої логіки розвитку і змін структури самого предмета економічної теорії;
- з'ясування типових характеристик суб'єктів економічних відносин і, знову ж таки, на всіх етапах історичного розвитку об'єкта економічної теорії;
- використання методу діалектики в оптимальному поєднанні з іншими методами дослідження;
- врахування особливостей предметної сфери економічної теорії як сфери суспільної, насамперед особливостей дії та використання об'єктивних законів цієї сфери;
- чітке розмежування об'єктивних економічних явищ і правових форм їх використання.

Досліджуючи капіталістичне виробництво, класики здійснили глибокий аналіз законів ринкової економіки, створивши класичну парадигму економічної теорії. Разом з тим вони підвели під економічну науку міцний теоретичний фундамент — теорію вартості, яка стала ядром наукової системи, тим проблемним каменем, відношення до якого стало характеризувати всі інші наукові доктрини.

Здавалося б, економічна теорія (політекономія) знайшла вектор свого розвитку, який надовго залишиться основою для дослідження економічного життя суспільства. Проте у XIX ст. відбувається криза класичної політичної економії, вона стала швидко еволюціонувати і перетворюватися у неокласичну парадигму (маржиналізм, економічна теорія А. Маршалла та ін.), втіленням якої став «Економікс». Ще у 40-х роках XIX століття виникає марксистська політекономія (парадигма).

У XX столітті «Економікс» поповнився змістом неокласичних ідей цього століття, кейнсіанської теорії, посткейнсіанства. Виник неокласичний синтез, також альтернативний напрям — інституціоналізм.

Сьогодні на думку вчених, народжується постнеокласична наукова парадигма [19, с. 100]. Нова парадигма має врахувати парадигмальні чинники, які формуються (чи сформувалися) в соціально-економічному устрої передових суспільств XXI століття: розвиток постіндустріального суспільства, новітні досягнення НТР, якісні зміни у факторах матеріального виробництва, доко-

рінну зміну місця і ролі суб'єктивного фактора виробництва, інтелектуалізацію виробництва, посилення світових інтеграційних процесів, все більше усунування економічного життя, соціалізацію економічних відносин та ін. Ці чинники якісно змінюють соціально-економічний спосіб виробництва, не тільки підвищують економічну роль держави, а й якісно перетворюють сам ринок, зумовлюють нову філософію його взаємодії з державою та утвердження інституціональних механізмів управління національною економікою.

Атрибутом нової парадигми економічної теорії (особливо в умовах України) має бути обґрунтування нового місця (і ролі) в ній інституту власності [20, с. 77–83].

Висновок. Відмінності в поглядах на предмет економічної теорії зумовлюються причинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. З часом предмет економічної теорії наповнюється новим змістом, виникає потреба у новій парадигмі науки. Сьогодні створюються умови для народження постнеокласичної парадигми, яка впливає із глибоких трансформаційних змін у світовій економіці і відкриває широкі перспективи її розвитку. На цій основі буде долатися криза економічної теорії.

Література

1. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі: Пер. з англ. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001.
2. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2004. — 1300 с. — (Класичний університетський підручник).
3. Юхименко П.І. Історія економічних учень: навч. посіб. / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. — К.: Знання — Прес, 2001.
4. Див.: Политическая экономия. Учебник. — М.: Гос. изд-во политической литературы, 1954 (Академия наук СССР, Институт экономики); Политическая экономия: Учебник для вузов / Медведев В.А., Абакин Л.И., Ожерельев О.И. и др. — М.: Политиздат, 1988. — 735 с.
5. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Метафізика економіки. — К., 2007. — 718 с.
6. Гальчинський Анатолій. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / А. Гальчинський, — К.: Либідь, 2013. — 472 с.
7. Єщенко П.С. Куда движется глобальная экономика в XXI веке? / П.С. Єщенко, А.Г. Арсеєнко. — К.: Знання України, 2012. — 479 с.
8. Зайцев Ю.К. Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень): навч. посіб. / Ю.К. Зайцев, В.С. Савчук, — К.: КНЕУ, 2011. — 337 с.

9. *Геєць В.М.* Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. — К., 2009. — 863 с.

10. *Гражевська Н.І.* Економічні системи епохи глобальних змін. — К.: Знання, 2008. — 431 с.

11. *Чухно А.А.* Твори: у 3 т. / НАН України, Київ, ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-досл. фін. ін-т при Міністерстві фін. України. — Т. 3.: Становлення еволюційної парадигми економічної теорії. — 2007. — 712 с.

12. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. / [С.В. Степаненко, С. Н. Антонюк, В.М. Фещенко, Н.О. Тимочко]; за ред. С.В. Степаненка. — К.: КНЕУ, 2010. — 743 с.

13. *Гош О.П.* Політична економія України: Навчальний посібник. — К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. — 243 с.

14. *Пол А. Самуельсон, Вільям Д. Нордхаус.* Економіка. Издание пятидесятое: Пер. с англ. — М.: Издательство БИНОМ, 1997. — 800 с.

15. *Дзюбик С., Ривак О.* Основи економічної теорії. — К.: Основи, 1994. — 336 с.

16. *Мостовая Е.Б.* Основи экономической теории: Курс лекций. — М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 1997. — 496 с.

17. Основи економічної теорії. За ред. проф. Мочерного С.В.: Підручник. — Тернопіль: АТ «ТАРНЕКС», 1993.

18. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. — К.: Вища шк., 1994.

19. Актуальні проблеми предметно-методологічного оновлення сучасної економічної теорії / Економічна теорія. Науковий журнал. — 2004. — № 2.

20. *Радченко В.В.* Трансформація відносин власності і зміна моделі економічної системи в новій парадигмі економічної теорії. — Наукові записки: Збірник наук. статей НПУ імені М.П. Драгоманова. Ювілейний випуск. — К., 2000.

Статтю подано до редакції 22.02.14

УДК 330.101

О. О. Беляєв,
д.е.н., професор

ЕКОНОМІЧНА НАУКА: АКЦЕНТИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

АНОТАЦІЯ. Зроблено основний акцент на значущість політичної економії в теорії і практиці соціально-економічного розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: політична економія, економічна політика, економічне мислення, суб'єкти економічної діяльності